

*Нашому дорогому ювіляру
Михайлові Петровичу Кочергану
присвячено*

НЕСТРИМНИЙ РУХ І ТВОРЧІСТЬ (ДО 80-ЛІТТЯ ПРОФЕСОРА М.П. КОЧЕРГАНА)

*Посередній учитель розповідає,
Хороший учитель пояснює,
Кращий учитель демонструє,
Великий учитель надихає.*

Вільям Артур Ворд

Цю статтю присвячено людині, яка відіграла важливу роль у професійному становленні багатьох професорів і доцентів Київського національного лінгвістичного університету та інших вишів України. Понад сорок років свого життя присвятив вихованню молодих філологів доктор філологічних наук, заслужений професор Київського національного лінгвістичного університету, заслужений працівник народної освіти України, лауреат премії Ярослава Мудрого в галузі науки і техніки Академії наук вищої школи Михайло Петрович Кочерган. Для одних він був вимогливим і водночас турботливим науковим керівником, для інших – улюбленим викладачем, ще для когось – авторитетним опонентом, надійним, відповідальним колегою, блискучим оратором чи цікавим дискусійником на конференціях та семінарах. Проте всі погодяться, що Михайло Петрович Кочерган – людина надзвичайної харизми, високого професіоналізму, широких наукових зацікавлень та душевної щедрості.

Восени 2016 року Михайло Петрович Кочерган відзначає славні, багаті на звершення й житейську мудрість 80 років. Поважний вік, якого ніколи не даси цьому стрункому, жвавому, усміхненому чоловікові, який завжди перебуває в полоні свіжих ідей і захоплень. Стрімкий ритм життя, енергозатратна викладацька робота, наука нітрохи не стомлюють його, а навпаки, надихають на нові пошуки. Він вражає своїм умінням жити – жити активно й цікаво, акумулюючи знання й досвід, але не втрачаючи юнацького запалу й завзяття.

Свій науковий шлях ювіляр розпочав у далеких 70-их рр. ХХ ст., у не зовсім сприятливий час для вивчення особливостей української мови, проте його перші публікації засвідчили зацікавлення молодого дослідника саме специфікою рідномовної номінації часових понять (*“Лексика часових понять в українській мові”* (1966), *“Українські назви днів тижня”* (1967), етимологією слів та фразеологізмів (*“З історії українських назв місяців”* (1967), *“До історії фразеологізму “крутити веремі/веремія”* (1968)), образним та асоціативним тлом лексики.

Наукові пошуки М.П. Кочергана у сфері семасіології та лексикології зреалізовані у формуванні концептуальних положень про специфіку організації лексичної системи мови та принципів її дослідження, які викладено, зокрема, в монографії **“Слово і контекст: Лексична сполучуваність і значення слова”** (1980). Ця та інші його публікації сповна відображають складність і неоднорівність лексичної семантики. Автор переконаний, що для адекватного її трактування важливо дотримуватися комплексного підходу і враховувати цілу низку чинників: особливості вживання слова, його сполучуваність, парадигмальні зв'язки з іншими компонентами лексичної системи, а також історію слова, його асоціативне поле. Ще однією засадничою ознакою праць М.П. Кочергана є настанова на вивчення постійно змінних зв'язків лексичної одиниці, визначити які можна лише на основі послідовного й чіткого застосування компонентного аналізу та моделювання лексико-семантичного поля. Слушними й новаторськими на той час були міркування дослідника про дифузність і синкретичність семантики, залежність семантичної структури слова не тільки від потенціалу слова, його контексту, а й комунікативної ситуації, соціальних факторів. Досі актуальним є висновок про те, що лише комплексне вивчення лексики з урахуванням особливостей її функціонування та формування забезпечує ефективне навчання і використання мови, розкриває її приховані можливості.

Михайло Петрович Кочерган зробив вагомий внесок у розвиток зіставної лінгвістики. Попри чималі напрацювання науковців у цій галузі, він не побоявся порушити питання про точність і ефективність методології сучасних зіставних досліджень. На його думку, вибіркові зіставлення окремих мовних явищ не можуть забезпечити переконливих типологічних узагальнень. Для об'єктивного визначення специфіки мов зіставлення потрібно проводити на різних рівнях мови, беручи до уваги явні, формально виражені і “приховані” категорії. У своїх статтях та підручниках М.П. Кочерган послідовно наголошував на необхідності виходу за межі формальних зіставлень й заглиблення у сферу зіставного вивчення внутрішніх форм слів-відповідників, їхніх способів мотивації та асоціативних зв'язків.

Результатом копіткої лексикологічної праці М.П. Кочергана став *“Словник російсько-українських міжмовних омонімів”* (1997), який не лише відобразив семантичні відмінності зовні подібних слів, а й посприяв увиразненню національної самобутності зіставлюваних мов, привернув увагу до проблеми порушення лексичних норм у вживанні міжмовних омонімів. Словник послуговував джерелом для подальших теоретичних досліджень з контрастивної лексичної семантики української і російської мов.

Багаторічні творчі пошуки в царині лексикології та міжмовних зіставлень, активна участь в обговореннях складних проблем на конференціях, семінарах, зі студентами та аспірантами, читання лекцій у закордонних навчальних закладах Болгарії, Польщі, Угорщини, Югославії та Швейцарії посприяли формуванню школи Михайла Петровича Кочергана на базі Київського національного лінгвістичного університету. Уже традиційною в стінах цього вишу стала міжнародна наукова конференція “Проблеми зіставної семантики”, яку він уперше організував і провів 1992 року. Гідно розвинули ідеї зіставного вивчення мов його численні учні у своїх докторських (О.В. Тищенко, А.В. Корольова, Г.Д. Бенкендорф, Н.М. Бобух) та кандидатських (М.Н. Георгієва-Кириленко, Л.Е. Довбня, Д.І. Терехова, С.І. Терехова, І.Е. Подолян, М.А. Беднаж, Л.І. Мартиросян, С.В. Талько, Г.Л. Кривенко) дисертаціях.

Михайло Петрович Кочерган – справжній дослідник, послідовний у принципах і вимогливий у дрібницях, допитливий і спраглий пошуку нових підходів до вивчення мови. Його лекції й монографії, наукові статті й підручники засвідчують прискіпливу увагу до проблем методології. Це дуже важливе й гідне наслідування вміння – віртуозно володіти методами і все одно постійно звертати їх на точність, доповнювати й вдосконалювати, шукати нові можливості, комбінувати, творчо використовувати інструментарій інших галузей знань. На тверде переконання М.П. Кочергана, у перспективі мовознавство розвиватиметься саме на засадах синергетики, оскільки лише комплексне застосування різних методів і методик уможливить повніше охоплення всіх можливостей і функційних виявів людської мови.

У науковому доробку ювіляра – аналіз соціолінгвістичних проблем: ролі мови в житті народу, суспільства та впливу соціальних чинників на мовну ситуацію в країні. Їх порушено в низці цікавих публікацій (*“Двомовність. Що насправді?”* (1995), *“Мова як символ соціальної солідарності”* (2002), *“Мовна ситуація і мовна політика в Україні”* (2008). Статті засвідчують глибоке осмислення автором непростой мовної ситуації в Україні, а також його щире вболівання за формування в нашому суспільстві правильного ставлення до мови, яка є не просто “засобом спілкування”, а значно потужнішим інструментом. У них відзначено низку принципових функційних ознак мови, які раніше не можна було називати, але які дуже важливі для гармонійного розвитку суспільства та збереження етнічної самобутності. Зокрема, наголошено, що саме мова слугує засобом етнічної самоідентифікації та консолідації нації. “Мова поєднує людей більше, ніж класова, партійна, релігійно-конфесійна належність, більше, ніж історія народу, а іноді навіть більше, ніж етнічне походження” (Мова як символ соціальної солідарності // Вісник Київського лінгвістичного університету. Серія: Філологія. – 2002. – Т. 5. – № 1. – С. 10). Мовна політика потребує дуже точного й тонкого регулювання, яке б сприяло і розвитку національних мов, і соціальній згуртованості народу.

Михайло Петрович Кочерган завжди виявляв свідому національну позицію. Її добре знали підлеглі, студенти й колеги. Вона відчутна в його наукових працях і була дуже помітною в його діяльності на посаді професора, завідувача кафедри загального та українського мовознавства Київського національного лінгвістичного університету. Його палкі переконливі виступи перед студентською та викладацькою аудиторією значною мірою посприяли національно-мовному опритомненню зросійщеної молоді і трішки консервативного старшого покоління викладачів. Це нелегка справа – долати набуті роками звички, байдужість, опір громади. Вона до снаги лише сильним і харизматичним особистостям, до яких, без перебільшення, належить ювіляр.

Свідому національну позицію М.П. Кочерган чітко поєднував із науковою принциповістю. У його працях немає жодного судження на догоду власній національній належності – навпаки, він постійно застерігає молодих дослідників від непереконливих тенденційних висновків у зіставних дослідженнях, спонукає їх до зваженого й всебічного аналізу матеріалу.

Михайло Петрович увійшов в історію української лінгводидактики як автор цікавих новаторських підручників, що здобули не лише високу оцінку критиків, а й загальне визнання багатьох поколінь студентів. Першою спробою став підручник *“Загальне мовознавство”* (1999) для студентів філологічних спеціальностей вищих закладів освіти. На тлі підруничкової літератури його вигідно вирізняє інформативність, сучасний, актуальний фактаж і надзвичайно доступний, цікавий виклад матеріалу з метафорами, притчами, стилістичними фігурами. Такий підручник однаково захоплено читають і юні, і поважні дослідники мови. Природно, що його перевидано у 2003, 2006, 2010 роках.

Прихильність читачів здобув і другий підручник ювіляра – *“Вступ до мовознавства”* (2000), перевиданий у 2001, 2004, 2005, 2006, 2010, 2014 роках. Його перевага над іншими полягає в тому, що він не просто дає базові уявлення про одиниці мови, закономірності організації та функціонування мовної системи, а звертає увагу саме на проблемні питання перетину мовних рівнів, дифузності мовної семантики, взаємодії мови і суспільства, мовних контактів. Надзвичайно мудрим є намагання автора відійти від традиційного підруничкового стилю – усе атомізувати і “розкласти по полицях”. Він не боїться створити хаос у студентських головах, бо впевнений, що лише на самостійному осмисленні проблем виростають справжні дослідники мови.

Підручник *“Основи зіставного мовознавства”* (2006) – ще одне успішне дітище М.П. Кочергана, що цікаво й доступно навчає студентів і аспірантів методології зіставних досліджень, розкриває таємниці “збігів” і відмінностей у споріднених і неспоріднених мовах. Він прислужився не лише вітчизняним фахівцям, а й європейському читачеві, оскільки перевиданий у Польщі 2009 року.

Михайло Петрович Кочерган – автор багатьох статей енциклопедії *“Українська мова”* (2000, 2004, 2007, 2013), що знайомлять зі складними мовними поняттями сполучуваності, дифузності, нейтралізації семантики, методом компонентного аналізу та теоретико-методологічними засадами когнітивної лінгвістики. Навіть статті академічного видання засвідчують наукову експресивність і щире зацікавлення автора об’єктом аналізу. Це виявляється у проблемному висвітленні питань, щедрому ілюструванні теоретичних положень сучасним мовленнєвим матеріалом та використанні можливих у науковому стилі мовлення анафор та градацій.

У 2001–2007 рр. М.П. Кочерган був головним редактором “Вісника Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія”, а також упродовж багатьох років очолював редколегію збірника наукових статей “Проблеми зіставної семантики”. І в нелегкій редакторській праці він прагнув досконалості: дбав про філігранну точність формулювань, актуальність, належну глибину й переконливість публікованих матеріалів.

Науково-педагогічну працю Михайла Петровича Кочергана відзначено численними нагородами. Він – відмінник освіти України (1996), заслужений професор Київського національного лінгвістичного університету (1998), заслужений працівник народної освіти

України (1998), лауреат премії Ярослава Мудрого в галузі науки і техніки Академії наук вищої школи (1999). Його нагороджено медаллю “Ветеран праці” (1985), грамотами Міністерства освіти України, Почесною грамотою імені президента НТШ Михайла Грушевського наукового товариства імені Шевченка в Америці, дипломом Опольського університету (Республіка Польща).

Гостре, небайдуже ставлення Михайла Петровича Кочергана до подій ХХ ст., до освітянської праці та людських стосунків віддзеркалює його книга спогадів **“Про час, про себе і людей”** (К., 2012). Це відверта розповідь про здобутки й випробування, що випали на долю ювіляра в житті, науці, на керівній посаді. Книгу спогадів написано проникливо й дуже художньо, за її рядками, справді, постає інша, не проста епоха, а на її тлі – не спостерігач, не “гвинтик”, а діяч, митець, сильна і цілісна особистість, яка не визнає лукавства й показухи, яка не боїться змін, любить і вміє творити – на сцені, за лекторською трибуною чи за письмовим столом. Саме в такій принциповій і активній життєвій позиції таємниця надзвичайної бадьорості, завзяття і внутрішньої краси ювіляра.

Сердечно вітаючи Вас, **дорогий Михайле Петровичу, з Високим і Славним Ювілеєм**, бажаємо невичерпної снаги, нових цікавих захоплень і звершень.

Хай густо колоситься засіяне Вами в душах численних учнів зерно любові до мови й знань!

Нехай життя тішить своїми щедротами й прекрасними миттями!

Міцного здоров’я, творчої наснаги, довгих щасливих років життя, родинного затишку і тепла Вам!

Мирослава Баган